

УДК 37.018.1

Ліана Яценко

ГОТОВНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ВИКОНАННЯ СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ ЧОЛОВІКА І ДРУЖИНИ

Перші роки подружнього життя – важливий і значною мірою визначальний етап існування сім'ї. Саме в цей час розкриваються особистісні якості молодих людей, їхня здатність вибудувувати прогнози щодо подальшої її життєдіяльності. Незважаючи на позитивну емоційну забарвленість і романтизм, характерні для юнаків і дівчат, які взяли шлюб, початок сімейного життя є доволі складним періодом, невідповідність до якого часто призводить до розлучення.

Важлива ознака часу зародження родини – усвідомлення подружжям сутності і прийняття сімейних ролей. Адже неоднозначне їх розуміння, невизначеність рольових очікувань і рольових домагань подружжя, співвідношення високого рівня рольових експектацій стосовно шлюбного партнера та низького рівня його рольової поведінки часто стають причиною незадоволеності молодими людьми одне одним, провокуючи непорозуміння й конфлікти.

Орієнтація на майбутнє створення сім'ї, визнання її однією з пріоритетних особистісних цінностей характерна вже для хлопців і дівчат, які навчаються в старших класах. Це актуалізує необхідність підготовки їх до виконання майбутніх сімейних ролей, осягнення їхньої сутності і вибору найбільш прийнятних моделей реалізації.

Проблеми створення сім'ї, визначення умов її ефективного функціонування, окреслення суттєвих характеристик сімейних ролей, виокремлення факторів, що справляють негативний, дестабілізуючий вплив на життя сімейного мікроколективу привертають увагу Ю. Альшиної, О. Бондарчук, Н. Гусак, І. Дарко, Й. Дементьєвої, Т. Демидової, Л. Долинської, Л. Користильової, В. Левицького, Р. Овчарової, Н. Павлюк, Т. Титаренко та ін.

Вагомий внесок у вирішення чинників, які ускладнюють розвиток сім'ї на початковому етапі її становлення, зробили Л. Долинська та Т. Демидова. На їхній погляд, до таких чинників належать:

1. Неадекватна мотивація створення сім'ї, за якої особистість партнера не становить цінності, до уваги береться лише його наявність або функціональні властивості, що мають значення для задоволення потреб.

2. Помітні розходження у сімейних традиціях, походженні чоловіка і жінки, моделях сімейних відносин, притаманних їхнім батьківським сім'ям.

3. Матеріальна, фізична або емоційна залежність шлюбної пари від членів розширеної родини.

4. Одруження після періоду залицяння тривалістю менше шести місяців або понад три роки.

5. Особистісні особливості одного або обох партнерів, пов'язані з установленням відносин прихильності.

6. Наявність дисфункціональних сімейних патернів у розширених родинх чоловіка й жінки [4].

На думку О. Головльової, одне із важливих завдань, які має вирішити молоде подружжя, полягає у посиленні емоційного зв'язку в подружній підсистемі й відокремлення від батьківської родини без розриву емоційних контактів з нею. Чоловік і жінка, з одного боку, повинні навчитися належати один одному, не втрачаючи близькості з батьківськими сім'ями, а з іншого – стати частиною власної родини, не втрачаючи своєї індивідуальності. Лише в цьому випадку «шлюб стає процесом, в якому обидва партнери й родини в цілому проходять шлях індивідуалізації – сепарації, одержуючи можливість переживати близькість, зберігаючи при цьому відчуття своєї окремішності та автономності» [3, с. 339].

На рівні сімейної системи відокремлення чоловіка й жінки від батьків пов'язане зі встановленням зовнішніх меж молодой родини невидимого бар'єра, що регулює обсяг контактів партнерів із зовнішнім світом, у тому числі й з членами розширеної родини. Цей бар'єр захищає автономію молодой сім'ї за допомогою регулювання відносин близькості та ієрархії. У парах, які не пройшли сепарацію від батьківських родин, суттєво ускладнюється формування близьких взаємин між подружжям. Як наслідок, вони побоюються визнати відмінності одне одного, оскільки їхня несхожість розглядається як загроза для шлюбних взаємин.

Серед важливих соціально-психологічних проблем сучасной сім'ї, вважає Ю. Альошина, одне з центральних місць посідає проблема «вибору» кожною сім'єю способу рольової взаємодії і формування ставлення членів сім'ї до різних аспектів рольової поведінки в сім'ї. Згідно з розробленою російською дослідницею класифікацією, до основних ролей у сім'ї належать:

1. Відповідальний за матеріальне забезпечення сім'ї.
2. Хазяїн – хазяйка.
3. Роль відповідального за догляд за дитиною.
4. Роль вихователя.
5. Роль сексуального партнера.
6. Роль організатора розваг.
7. Організатор сімейної субкультури.
8. Роль відповідального за родинні зв'язки.
9. Роль «психотерапевта» [1].

Звертаючись до розгляду особливостей прояву сімейних ролей, відомий американський психолог К. Кіркпатрик поділяє ролі подружжя на три групи: партнерські, традиційні й товариські.

Традиційні ролі вимагають від жінки народження і виховання дітей, створення й підтримання сімейного затишку, обслуговування сім'ї, підпорядкування своїх інтересів інтересам чоловіка, пристосованості до

залежності, терпимості до обмеження своєї сфери діяльності. Чоловік зобов'язаний бути відданим матері своїх дітей, вдячним дружині за її здатність бути залежною від нього, підпорядкованою. Він має забезпечувати економічну безпеку і захист сім'ї, підтримку сімейного контролю і влади, ухвалювати основоположні рішення.

За товариських ролей дружина повинна зберігати зовнішню привабливість, забезпечувати моральною підтримкою і сексуальним задоволенням чоловіка, підтримувати корисні для нього соціальні контакти, виявляти інтерес до друзів чоловіка, забезпечувати різноманітність життєдіяльності сім'ї. Чоловік зобов'язаний захоплюватися дружиною, виявляти до неї лицарське ставлення, романтичне кохання й ніжність, забезпечувати її коштами на придбання одягу, розвиток соціальних контактів, розваги, проводити з дружиною дозвілля.

Партнерські ролі з боку дружина і чоловіка мають на увазі економічний внесок у сім'ю кожного з них відповідно до рівня заробітної плати, спільну відповідальність за дітей, участь у домашніх справах, розподіл правової відповідальності. Від дружини вимагається відмова від лицарства чоловіка, адже подружжя рівноправне, характеризується однаковою відповідальністю за статус сім'ї та його збереження. Від чоловіка, в свою чергу, очікується прийняття рівноправного статусу дружини і згода з її рівноправною участю в ухваленні рішень [10].

Незважаючи на доволі широке коло питань, які вивчаються дослідниками у контексті підготовки учнівської молоді до створення сім'ї, недостатньо розробленими залишаються ті, що стосуються виконання юнаками і дівчатами сімейних ролей, зокрема, щодо стану їх готовності до внутрішньої сімейної ролі взаємодії. Це актуалізує необхідність проведення спеціального дослідження, орієнтованого не лише на розкриття сутності сімейних ролей, а й визначення готовності до їх виконання сучасних старшокласників.

Цілі статті: узагальнити теоретичні погляди на зміст сімейних ролей; виявити реальний стан готовності учнів старших класів до їх виконання.

Кожна людина, входячи в суспільство, навчається виконувати різні ролі, тобто дотримуватися заданої суспільством і очікуваннями оточуючих поведінки. Однак, незважаючи на формальні вимоги до виконання соціальної ролі, ця поведінка набуває суб'єктивного забарвлення, несе на собі відбиток індивідуальних особливостей і психічних станів конкретної людини. Прийняття тієї чи іншої соціальної ролі залежить від її потреб, інтересів, схильностей і здібностей, прагнення до самореалізації й самоствердження [5].

Одним із видів соціальних ролей є сімейна роль – зведення неписаних правил і норм поведінки кожного з подружжя, уявлення про які формуються поступово під впливом батьків, еталонів поведінки, що існують у різних соціальних групах, за допомогою засобів масової інформації.

Гармонійне функціонування сім'ї можливе, коли кожен з її членів

виконує ролі, що відповідають його власним та взаємним експектаціям. У більшості випадків взаємодія членів родини ґрунтується на особистісній інтерпретації сімейних ролей. Частина з них пов'язана з ролями, зумовленими соціальним інститутом сім'ї (наприклад, декларовані законом рівні права та обов'язки подружжя, які розуміються як партнерські психологічні ролі). Інші сімейні ролі залежать від структури конкретної родини. Деякі з цих ролей позначені помітною стійкістю, широким визнанням і передаються від покоління до покоління (наприклад, розподіл побутових ролей між чоловіком і дружиною) [7, с. 7].

Інтерпретація молодим подружжям сімейних ролей значною мірою залежить від поширених у суспільстві статево-рольових стереотипів – один з видів соціальних стереотипів, в яких закріплюються відносно стійкі, нормативні уявлення про соматичні, психічні та поведінкові властивості представників чоловічої або жіночої статі, які склалися в результаті узагальнення, генералізації, схематизації людського досвіду та прийнятих у суспільстві уявлень про статеві особливості чоловіків і жінок [8, с. 39].

Іншими словами, статево-рольовий стереотип – це певні стійкі образи мужності-жіночності, якими користуються як певними узагальненнями. Так, традиційні уявлення про маскуліність як вияв суто чоловічих якостей охоплює такі особистісні особливості, як раціональність, агресивність, доміантність, незалежність, самодостатність, тоді як традиційні уявлення про фемінінність як про суто жіночі якості передбачають наявність таких особистісних рис, як емоційність, залежність, комунікативність, емпатійність тощо. Однак слід зважати на те, що стереотипізація в процесі пізнання людьми один одного може мати два різні наслідки. З одного боку, вона призводить до певного спрощення процесу пізнання іншої людини. З іншого – стереотипізація може стати причиною виникнення упереджень, якщо судження спираються на минулий, негативний досвід людини [2, с. 29].

Стереотипи фемінінності й маскуліності мають стійке ядро – комплекс уявлень, суджень про риси, які становлять сутність жіночості й мужності. Постаючи як інтеріоризовані уявлення та настановлення, статево-рольові стереотипи за своїм змістом є певним керівництвом щодо побудови власної поведінки й сприйняття особистістю самої себе відповідно до власної статі. Водночас вони детермінують статево-рольові очікування стосовно представників протилежної статі. І хоча статево-рольова поведінка окремої особистості є індивідуально-варіативною, вона все ж таки відповідає тим загальноприйнятим у суспільстві статево-рольовим стереотипам, які набувають відтворення у великому спектрі статевої ролей. Саме стандартизація статево-рольових домагань та очікувань особистості уможливує взаєморозуміння між незнайомими людьми за умов узгодженого розуміння ними змісту цих статево-рольових уявлень [9, с. 49]. І справа тут не лише в розумінні окремою особистістю змісту наявних у суспільстві статево-рольових стереотипів та однозначному трактуванні статевої ролей, а й у тому, що статево-рольові

стереотипи безпосередньо залежать від соціальних та культурно-історичних чинників. Однак це не заперечує того, що особистість виступає в ролі активного суб'єкта в процесі засвоєння та інтеріоризації соціальних норм, а підтверджує думку І. Кона, що ригідність статево-рольових настанов і поведінки може бути як індивідуально-типологічною властивістю (яка корелює із загальною ригідністю настановлень і поведінки особистості), так і функцією системи статево-рольових настановлень, жорстка визначеність яких залежить від ситуації і виду діяльності [6, с. 49].

Базуючись на викладених вище теоретичних положеннях щодо сутності сімейних ролей, нами було проведено експериментальне дослідження, спрямоване на виявлення психологічної готовності старшокласників до виконання сімейних ролей чоловіка й дружини. Аналіз одержаних результатів засвідчив, що у більшості хлопців і дівчат (56,7 % хлопців та 52,4 % дівчат) відсутнє адекватне розуміння сутності сімейних ролей, рис характеру, які мають важливе значення для щасливого шлюбу. Доволі помітний відсоток старшокласників характеризується помилковими уявленнями щодо конструктивних шлюбних взаємин. При цьому виявлена така суперечність: визнаючи ефективність паритету у виконанні сімейних ролей чоловіка і дружини, майже половина хлопців і третина дівчат надають перевагу традиційним сімейним взаєминам. Цим респондентам властиве помилкове розуміння партнерської взаємодії – погоджуючись з можливістю економічного внеску у сім'ю кожного з подружжя відповідно до рівня їхньої заробітної плати, вони наголошують на необхідності прийняття дружиною обов'язків з виховання дитини та впорядкування домашніх справ.

Значна кількість старшокласників орієнтується у своїй поведінці на деструктивне розв'язання міжособистісних конфліктів, не володіє вміннями їх попередження. Конструктивні способи виходу з конфліктної ситуації, які дають змогу враховувати інтереси обох сторін, характерні для незначної кількості хлопців і дівчат. 48,2 % старшокласників зазначили, що під час сварки вони завжди «наполягають на своєму», вважаючи таку поведінку цілком прийнятною і для своєї майбутньої сімейної ролі. Перевагу компромісу надають лише 19,2 % респондентів. Намагаються поступитися під час конфлікту 17,5 % респондентів. 15,1 % опитаних хлопців і дівчат намагаються уникнути конфліктної ситуації або зайняти «очікувальну позицію».

Наведені дані свідчать, що більшість сучасних старшокласників характеризується недостатньою готовністю до створення сім'ї і виконання сімейних ролей. Це потребує розробки і запровадження спеціально розробленої програми, спрямованої як на розширення теоретичних знань щодо сімейних ролей та способів їх належної реалізації, так і на оволодіння хлопцями і дівчатами відповідними якостями та властивостями.

На основі теоретичного аналізу літературних джерел встановлено, що для ефективної життєдіяльності сім'ї важливе значення має характер виконання подружжям сімейних ролей.

Сімейна роль – це сукупність неписаних правил і норм поведінки в сімейному мікросередовищі, які ґрунтуються на особистісній їх інтерпретації кожним з подружжя. Сімейні ролі набувають утілення в реальних взаєминах між чоловіком і дружиною та виконанні головних функцій сім'ї. Належне функціонування сім'ї можливе за умов, коли кожен з її членів виконує ролі, що відповідають його власним та взаємним очікуванням.

Результати експериментального дослідження засвідчують, що сучасні старшокласники характеризуються недостатньою підготовленістю до виконання сімейних ролей на засадах взаєморозуміння і партнерської взаємодії кожного з подружжя.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці змістового та методичного забезпечення, спрямованого на мінімізацію наявних недоліків і цілеспрямоване виховання у хлопців і дівчат якостей і властивостей, необхідних для майбутнього виконання сімейних ролей на паритетних засадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешина Ю. Е. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины / Ю. Е. Алешина, А. С. Волович // Вопросы психологии. – 1991. – № 4. – С. 74–81.
2. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 416 с.
3. Головльова О. В. До проблеми роботи із сімейними кризами у молодих сім'ях [Електронний ресурс] / Головльова О. В. – Режим доступу : [http:// archive.nbuv.gov.ua](http://archive.nbuv.gov.ua)
4. Долинська Л. Проблеми підготовки молоді до сімейного життя / Л. Волинська, Т. Демидова // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / [ред. С. Д. Максименко]. – К., 2001. Т. 3. – Ч. 4. – С. 73–76.
5. Дьяченко М. И. Краткий психологический словарь: Личность, образование, самообразование, профессия / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Мн. : Хэелтон, 1998. – 399 с.
6. Кон И. С. Психология половых различий / И. С. Кон // Вопросы психологии. – 1981. – № 2. – С. 47–57.
7. Навайтис Г. Семья в психологическом консультировании / Г. Навайтис. – М. : Моск. психол.-соц. ин-т; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 1999. – 224 с.
8. Романова В. Г. Статеворольові стереотипи в процесі соціалізації підлітків / В. Г. Романова // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 8. – С. 39–43.
9. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани ; [пер. с англ. В. Б. Ольшанского]. – Ростов-н/Д. : Фенікс, 2002. – 544 с.
10. Kirpatrich G. The Family as Process and Institution / G. Kirpatrich. – N.Y., 1984. – 417 p.